

Meje, mejniki, ločnice in razločki

Miha Kozorog

Meje, mejniki, ločnice in razločki so v središču človekovega samorazumevanja in organiziranja lastnega bivanja. Kaj smo in kaj nas obdaja, definiramo prek razlik, ki se kulturno oziroma ontološko kažejo kot bolj ali manj prehodne.¹ V določenih družbah stvari, druga bitja ali druge skupine ljudi dojemajo kot nekaj, s čimer sami nimajo nič skupnega, drugje se ljudem bolj kot neprehodne razlike kažejo premostljive bližine. Antropologija je od samih začetkov svojega raziskovalnega popotovanja pozornost posvečala prav različnim načinom razlikovanja, saj so temeljni za človekovo dojetje sebe in okoliškega sveta ter organiziranje družbe in življenjskih virov.

Človek je svoje bivanje v svetu opredmetil s simbolnim in materialnim označevanjem časa, prostora in odnosov. Minevanje časa se nam kaže že na lastnem telesu. Kaže se tudi v dogodkih, ki bi jih včasih želeli drugačne, a so nepovratni. A kot so se nekateri dogodki že zgodili, se nekateri še le bodo, zato si je človek vsepovsod znal zamišljati čas točkovno, se ga spominjati skozi mejnike in ga načrtovati v obliki prihodnjih mejnikov.² Da bi neki čas poudaril, s čimer bo ta čas dal nečemu v življenju posameznika ali skupine poseben pomen, ga je tudi ritualiziral: pripisal mu je pomen, tako da je nanj vezal protokole vedénja in posebna prizorišča izvedbe ritualnih dejanj, mu dal dramatičen potek vzpona, vrhunca in ponovnega zlivanja z vsakdanom, z njim povezal upanje za prihodnost in ga še drugače izvzel iz običajnega življenja posameznikov in skupin.³ V ritualih kot časovnih mejnikih pa ne smemo videti le ponavljanja neke iz tradicije prevzete prakse, ampak tudi (ali predvsem in vse bolj) zavezanost prihodnosti. Pogosto lahko opazujemo samouprizoritev skupnosti kot povezane in njeno zavezovanje vztrajanju glede določenih družbeno-kulturnih

1 Claude Lévi-Strauss, *Divja misel*. Krtina, Ljubljana 2004 [1962].

Philippe Descola, *Onstran narave in kulture*. Studia Humanitatis, Ljubljana 2018 [2005].

2 Alfred Gell, *Antropologija časa: Kulturne konstrukcije časovnih zemljevidov in podob*. Študentska založba, Ljubljana 2001 [1992].

3 Arnold Van Gennep, *The Rites of Passage*. The University of Chicago Press, Chicago 1960 [1909]. Victor Turner, *The Ritual Process: Structure and Anti-structure*. Cornell University Press, Ithaca in New York 1991 [1969].

Mihail Mihajlovič Bahtin, *Ustvarjanje François Rabelaisa in ljudska kultura srednjega veka in renesanse*. Literatura, Ljubljana 2008 [1965].

izbir. Pri ritualih torej ne gre le za izpolnjevanje odgovornosti, ampak tudi za ustvarjanje odgovornosti.⁴

Enako kot do časa je človek pozoren do prostora, čeprav iz drugačnih razlogov. Prostor je pomembno sredstvo opredmetenja časa, denimo v primeru ritualov, ki imajo svoje mesto na središčnih ali mejnih krajih skupnosti, kot so ognjišče in prag hiše ter središče in meja vasi.⁵ Prostor pa je primarno povezan z mejo lastnega telesa, ki jo ljudje univerzalno zaznavamo, četudi jo dojemamo in upomenjamo različno.⁶ Vse onstran telesa je okolica, del nje v neposrednem stiku s telesom in njegovim senzornim poljem, del, ozaveščen z mislijo. Okolico sestavljajo tako bitja in stvari, s katerimi je posameznik povezan v skupnost (ne nujno izključno človeško skupnost), kot tista bitja in stvari, s katerimi se posameznik ne čuti povezan. Da bi organizirali razmerja z okolico, se posamezniki in skupine pogosto poslužujejo teritorialnega opredeljevanja: dele okolice označijo (ne nujno z materialnimi oznakami, dovolj je že poimenovati kraje), da bi v prostoru vzpostavili razlike.⁷ Kadar so s tem povezani (redki) preživetveni viri, je označevanje mej v prostoru lahko življenjskega pomena in zato še izrazitejše. Slednje je značilno za sedentarni način življenja, zaznamovan s trajnim bivanjem na enem kraju in intenzivno rabo lokalnih virov, kot ga poznamo na Solčavskem.

Nobeno človeško bivanje v svetu ni konstantno, čas prinaša male in velike spremembe. Vselej pa na to, kako se ljudje v določenem kraju povezujejo, družijo, ljubijo ali sovražijo, preživljajo ali karkoli drugega že počnejo, vplivajo tudi dejavniki, na katere sami ljudje nimajo omembe vrednega vpliva. Prav ti dejavniki so pogostokrat izvor večjih (zgodovinskih) sprememb v lokalnem okolju. Mednje sodijo tudi teritorialne meje. Pa ne toliko tiste meje, ki so »tam že od vedno«, tiste, ki sledijo geografskemu reliefu (na primer vodnemu obrežju ali gorskemu slemenu), ali pa tiste, glede katerih se pogajamo s svojim sosedom. Usodnejše so administrativne meje, ki jih z ukrepi in pogosto prav na hitro vpeljejo institucije in glede katerih slehernik nima veliko besede. Takšne meje včasih sprožijo prave drame. Prav lahko pridejo ob njih živečim

4 Andrew Walsh, 'Responsibility, Taboos and the ›Freedom to Do Otherwise‹ in Northern Madagascar.' *Journal of the Royal Anthropological Institute* (N. S.), let. 8, 2002, str. 451–468.

5 Van Gennep, n. d., str. 15–20.

6 Edward T. Hall, *The Hidden Dimension*. Anchor Books, New York idr. 1982 [1966].
Descola, n. d., str. 182–184.

7 Matej Vranješ, *Prostor, teritorij, kraj: Produkcije lokalnosti v Trenti in na Soči*. Založba Annales, Koper 2008.

prebivalcem prav, na primer, kadar jim zagotavljajo, da imajo znotraj njih posebne pravice. A prav lahko so tudi ovira raznim dejavnostim, oteževalna okoliščina čezmejnega povezovanja, vir številnih prepovedi in zakonskih omejitev (ter slabe volje) pa tudi vsakodnevni opomnik lastne drugačnosti (in s tem nemara drugosti).

Mejna črta je geometrijska abstrakcija, ki je pozno stopila na prizorišče človeške zgodovine, a je (skupaj z zemljevidom) zelo učinkovito teritorializacijsko orodje, zato je pristala v globalni rabi.⁸ Ko pa mejo nekje zarišejo, črta, ki je sicer nikjer (razen na zemljevidu) ne moremo videti, močno poseže v življenje okoliških prebivalcev.⁹ Na Solčavskem je meddržavna meja postala del realnosti ne tako dolgo nazaj, tj. šele po prvi svetovni vojni, a je doslej učinkovito spremenila lokalne zadeve. Ko beremo čudoviti roman Maje Haderlap *Angel pozabe*, spoznavamo, da so bili z mejo ločeni kraji Koroške in Solčavskega nekoč tesneje povezani, predvsem pa da meja ni zarezala le med območjema, temveč v samo skupnost na Koroškem, saj se je meja z Jugoslavijo odlikovala kot ločnica med dobrimi in sumljivimi (slovensko govorečimi) Avstrijci. Na južni strani meje, na Solčavskem, so študentje z etnografskim raziskovanjem zabeležili drugačne odmeve novonastale meje. Solčavani in Solčavanke se na primer spominjajo, da se je prav zaradi meje povečala prisotnost vojakov v njihovi bližini. Z dobrimi in slabimi posledicami seveda, kot so povečan nadzor nad prebivalci po eni, a tudi pomoč in sodelovanje vojske z domačini po drugi strani.

Na videz banalnih, a za lokalne prebivalce usodnih posledic neke meje ne moremo nikoli zares predvideti. Vedno pa se pojavijo, in sicer tako v materialnih sledih v okolici meje (prisotnost vojakov in vojaške infrastrukture) kot v življenju domačinov (odnosi z vojaki).¹⁰ Ljudje pa se na meje odzivamo selektivno: včasih pomislimo, da bi bilo mnogo bolje, če jih sploh ne bi bilo, drugič se nam zazdijo priročna rešitev za težave, ki nas pestijo. A nobena meja ni kar meja, vsaka je lahko bolj ali manj humana. Z vsako pač upravljamo ljudi, zato je prav, da se s posledicami mej ukvarjamo, da spremljamo njihove učinke in iščemo rešitve, kadar otežujejo bivanje ljudi ali drugih živih bitij, ter da k odgovornosti pokličemo tiste, ki so za upravljanje mej posebej pristojni.

8 Sarah Green, 'Lines, Traces, and Tidemarks: Further Reflections on Forms of Border.' V: Olga Demetriou in Rozita Dimova ur. *The Political Materialities of Borders: New Theoretical Directions*. Manchester University Press, Manchester 2018, str. 67–83.

9 Thomas M. Wilson in Donnan Hastings, ur. *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*. Cambridge University Press, Cambridge 1998.

10 Green, n. d.